

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ В СФЕРІ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Мельник Н. В., Кучер В. О.

ВСТУП

Конституція України визначає Україну як соціальну та правову державу. Основний Закон у статті 3 проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека в Україні визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави¹.

Права і свободи людини є не просто декларацією, а ключовим орієнтиром. При цьому людина є центром державної політики, а держава зобов'язана служити інтересам громадян. Це основоположний принцип, який визначає зміст та форму української правової системи.

В сучасних реаліях жорстокої війни росії проти України, колосальної актуальності набуває питання захисту прав дитини. Важливо розуміти, що в умовах війни однією з найбільш уразливіших категорій населення є діти, які в свою чергу, виступають творцями майбутнього української держави, носіями її генетичного фонду. Головний обов'язок держави максимально забезпечити права, свободи та законні інтереси дітей, як майбутнього України.

Війна в Україні, розпочата у 2014 році і кардинально загострена повномасштабним вторгненням у лютому 2022 року, стала однією з найважчих і найдраматичніших подій в сучасній Європі. Через війну в Україні тисячі дітей залишаються сиротами, втрачають зв'язок із рідними та потрапляють у складні життєві обставини. Війна охопила більшу частину території країни, змусивши мільйони українців покинути домівки та залишити звичне життя. Бойові дії спричинили масштабні руйнування інфраструктури, серйозно вплинули на соціальну та економічну стабільність. Але найважливішою є людська ціна цієї

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

війни – загибель тисяч цивільних, зокрема, дітей². Українська держава прикладає чимало зусиль для належного захисту дітей як повноцінних членів суспільства³.

Разом з тим підкреслимо, що діти становлять одну з найбільш вразливих соціальних категорій, а в умовах збройних конфліктів зазнають системних порушень основоположних прав людини, що зумовлює як безпосередні, так і віддалені негативні наслідки для їхнього фізичного здоров'я, психологічної рівноваги та соціалізації. У структурі суспільних пріоритетів сім'я та дитина визнаються фундаментальними цінностями. Особлива чутливість дітей пояснюється обмеженим рівнем фізичного та психоемоційного розвитку, внаслідок чого вони позбавлені можливості самостійно реалізовувати та захищати власні права й інтереси. Саме тому гарантування ефективного механізму захисту прав дитини розглядається як одне з першочергових завдань як міжнародної спільноти, так і національних державних інститутів.

Беззаперечно, ставлення суспільства до дітей та рівень забезпечення їхньої гідності виступають визначальним критерієм гуманності та цивілізаційної зрілості держави⁴.

Активна робота правоохоронних органів, соціальних служб, волонтерів і всього суспільства спрямована на те, щоб мінімізувати наслідки цієї війни для дітей, котрі формувалися українським суспільством на основі принципів гуманності, моральної й правової справедливості, поваги до людини та її прав, що є основою усього цивілізованого світу.

Нажаль, ворог далекий від розуміння принципів цивілізованості, демократії й панування права, тому ми повинні докласти максимальних зусиль для того, щоб порушені права наших дітей не тільки були відновлені, а й стали предметом розгляду у міжнародних судах, а злочинці несли відповідальність за скоєні злочини⁵.

² Лавренко Д. О. Значення юридичної конструкції як засобу юридичної техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 56–60. <https://doi.org/10.24144/27886018.2023.03.10>.

³ Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 30. <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5>

⁴ Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. С. 206. URL : Liha-Pres DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-420-0-13>

⁵ Коваль І. захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 2 (38). 2023. С. 70. DOI <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

1. Правові механізми захисту прав дітей в умовах війни: український та міжнародний контекст

Перш ніж досліджувати проблеми захисту прав дитини, слід зупинитись на з'ясуванні поняття «права дитини», що означає специфічні потреби та інтереси особливої соціально-демографічної, найбільш незахищеної та уразливої групи населення із соціальною і психологічною незрілістю, особливим психологічним сприйняттям навколишнього середовища, які необхідні для їх існування, виховання та розвитку⁶.

Аналізуючи наукові погляди відомих українських вчених щодо зазначеної дефініції, потрібно зазначити наступне. Н. М. Опольська зауважує, що права дитини є об'єктивно визначеним соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою. Це ті можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя й гармонійного розвитку, здійснюється самою дитиною або за допомогою інших осіб⁷. Зокрема, О. Ф. Скакун вважає, що права дитини – це можливості (свободи) дитини, необхідні для їх існування, виховання та розвитку⁸.

В своїй науковій праці «Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні» І. Коваль⁹ зазначив, що права дитини – це система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, беручи до уваги незрілість дитини (за міжнародно-правовими актами визнається «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягає повноліття раніше»). Саме біологічна та психологічна незрілість дитини не дає змоги повноцінно усвідомлювати нею факти порушення її прав і безпеки, що є причиною неповідомлення про факти таких протиправних діянь проти дітей.

В контексті нашого дослідження варто зауважити, що питання захисту прав дітей зберігає актуальність впродовж усього історичного

⁶ Василенко В. М., Яценко В. П. Щодо реалізації механізму захисту прав дитини в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

⁷ Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2010. С. 16.

⁸ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Х.: Консум, 2001. С. 201.

⁹ Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 67. <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

розвитку людської цивілізації¹⁰. Крім того, захист прав дитини в умовах війни є одним із найбільш пріоритетних завдань для держави та міжнародної спільноти. Воєнні дії становлять велику загрозу для фізичного, психічного та соціального розвитку дітей, впливаючи на всі аспекти їхнього життя. Одним із найважливіших завдань є забезпечення фізичної безпеки дітей шляхом організації евакуації з небезпечних територій, створення захищених місць для тимчасового проживання, а також підтримання безпечного середовища навіть в кризових умовах¹¹.

З початком повномасштабного вторгнення в Україні спостерігається посилення роботи державних установ, органів державної влади та міжнародних організацій у сфері захисту дітей.

Звертаючи увагу на те, що права дитини захищені як національним законодавством, так і міжнародними актами з прав людини, слід зазначити, що на національному рівні функціонує низка інституцій, що здійснюють діяльність в галузі захисту прав дітей, включаючи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Державну службу України у справах дітей. Ці органи здійснюють моніторинг дотримання прав дітей, включаючи їхній захист в умовах війни¹².

Вважаємо за доцільне зосередити увагу на деталізації функцій окремих суб'єктів, діяльність яких спрямована на захист прав та інтересів дітей. Насамперед йдеться про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), який реалізує свої повноваження незалежно від інших державних органів та посадових осіб, доповнюючи існуючі механізми захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина¹³.

Відповідно до чинного законодавства мету парламентського контролю, який здійснює Уповноважений становить: 1) захист прав і свобод людини та громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; 2) додержання та повага до прав і свобод людини та громадянина владними суб'єктами; 3) запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина або

¹⁰ Волкова І. І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. 2021. № 14. С. 105. <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.014>

¹¹ Чернобук В. В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та українські реалії. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 02. С. 1292. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195>

¹² Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2024. С. 211. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

¹³ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

сприяння їх поновленню; 4) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод.

Слід зауважити, що в Україні окремо створено Департамент моніторингу додержання прав дитини (далі – Департамент), який очолює представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, і який є самостійним структурним підрозділом Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини¹⁴. Діяльність Департаменту полягає у забезпеченні реалізації повноважень Уповноваженого щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням прав людини та громадянина у сфері захисту прав дитини і забезпечення порушених прав людини й громадянина.

Ще одним суб'єктом, що діє у сфері захисту прав дитини є Державна служба України у справах дітей¹⁵, як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення¹⁶.

Основними нормативно-правовими актами, якими врегульовано механізм захисту прав дитини, є Конституція України¹⁷, Закон України «Про соціальний захист дітей війни»¹⁸, Закон України «Про охорону дитинства»¹⁹, Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України»²⁰, Закон України «Про державну допомогу

¹⁴ Положення Про Департамент моніторингу додержання прав дитини Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 10.07.2023 р. URL : <https://ombudsman.gov.ua>

¹⁵ Деякі питання Державної служби у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 р. № 1048. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text>

¹⁶ Василенко В. М., Яценко В. П. Щодо реалізації механізму захисту прав дитини в Україні. С. 11. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліґа-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

¹⁷ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96– ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹⁸ Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 р. № 2195-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>

¹⁹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁰ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

сім'ям з дітьми»²¹, Цивільний кодекс України²², Сімейний кодекс України²³, Закон України «Про протидію торгівлі людьми»²⁴, Закон України «Про громадянство України»²⁵, та інші.

Розглядаючи питання захисту прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, слід звернути увагу, що Закон України «Про охорону дитинства»²⁶ передбачає, що всі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги²⁷.

Беручи до уваги Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»²⁸, потрібно зазначити, що нормативно-правовий акт визначає гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та передбачає для дітей-ВПО низку спеціальних прав, серед яких: право на захист від примусового переміщення чи повернення до місця попереднього проживання; право на взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи; право на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують статус ВПО; право на соціальний захист; право на забезпечення допоміжними засобами реабілітації; право на безоплатне харчування під час навчання; право на збереження єдності сім'ї; право на захист від дискримінації та інші²⁹.

В свою чергу, охорона дитинства являє собою повсякденну та безперервну діяльність уповноважених суб'єктів, що полягає у

²¹ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

²² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

²³ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

²⁴ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

²⁵ Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

²⁶ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n8>

²⁷ Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 2 (38). С. 69. <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

²⁸ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

²⁹ Ганенко І. С. Нормативно-правова основа захисту прав дітей в умовах воєнного стану. С.28–44. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

здійсненні профілактичних заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав і свобод дитини та забезпечення реалізації механізмів їх захисту. У цьому контексті правовий механізм захисту прав дітей доцільно розглядати як комплекс визначених нормами права засобів впливу уповноважених суб'єктів на суспільні відносини у сфері захисту прав дітей з метою створення належних умов для їх гарантування та охорони в межах здійснення публічного адміністрування³⁰.

Разом з тим підкреслимо, що механізм забезпечення прав та інтересів дитини можна визначити як сукупність передбачених чинними правовими нормами заходів, за допомогою яких уповноважені суб'єкти у сфері охорони дитинства здійснюють превентивну діяльність, виявляють факти порушення прав та інтересів дитини, встановлюють причини й умови їх виникнення, вирішують питання щодо притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечують відновлення порушених прав. Відповідно, механізм захисту активізується у випадку загрози правам дитини або їх фактичного порушення та спрямований на відновлення порушених прав і свобод³¹.

Варто зауважити, що одним із пріоритетних напрямів державної політики України в сфері захисту прав дітей є системне вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема, через імплементацію норм європейського та міжнародного права. Як результат, Україна нині є учасницею низки міжнародних договорів, що регламентують забезпечення прав дитини та інтегрують міжнародні стандарти в національну правову систему³².

Як доводять багаті досліджень, проблематика правового захисту дітей стала предметом особливої уваги міжнародного права після Другої світової війни, коли діти почали розглядатися як окрема вразлива категорія, що потребує спеціальних правових гарантій та механізмів захисту на міжнародному рівні. До цього захист дітей здійснювався в межах захисту всього цивільного населення на основі принципу гуманності, який був відображений в перших міжнародних гуманітарних конвенціях – Гаазьких конференціях 1899 та 1907 років³³.

³⁰ Волкова І. І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. 2021. № 14. С. 105. DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.014>

³¹ Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. К. : «Правова єдність», 2008. С. 257–258.

³² Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 70. DOI <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

³³ Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. С. 207. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь – Ліга-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

Роблячи екскурс в історію міжнародно-правового регулювання в сфері захисту прав дітей, потрібно зазначити, що прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року³⁴, дозволило дітям не лише отримати статус осіб, права яких захищають дорослі, а й поряд з іншими учасниками міжнародно-правових відносин стати суб'єктами міжнародного права. Тобто за дітьми закріпили той самий перелік невід'ємних прав, які вони можуть самостійно захищати в Європейському суді з прав людини.³⁵ Офіційно ж права дитини закріплено в Декларації прав дитини 1959 року³⁶, що гарантує кожній дитині комплекс прав, без жодних винятків і без розрізнення чи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншими обставинами, що стосуються самої дитини чи її сім'ї.

Основою міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція про права дитини (перший міжнародний документ, який найширше закріпив економічні, соціальні, культурні, громадянські та політичні права дітей)³⁷, ухвалена 20 листопада 1989 року (ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року) та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року (ратифікований Україною у 2004 році). Зазначена Конвенція встановлювала чіткі правові норми, які повинні були виконувати всі країни, що її ратифікували. Держави-учасниці Конвенції, зокрема й Україна, зобов'язані кожні п'ять років подавати звіти до Комітету ООН з прав дитини щодо здійснених заходів із забезпечення прав дитини; труднощів, що виникли під час реалізації положень Конвенції, а також шляхів подолання виявлених проблем. На основі цих матеріалів Комітет здійснює експертну оцінку, формує висновки та надає рекомендації кожній державі, акцентуючи увагу на найбільш пріоритетних питаннях та можливих механізмах їх вирішення. Важливо підкреслити, що розгляд зазначених доповідей відбувається у рамках спеціальних міжнародних конференцій за участю експертної спільноти, а також

³⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

³⁵ Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 42. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.7>

³⁶ Декларація прав дитини: Міжнародний документ від 20.11.1959 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

³⁷ Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

міжнародних і національних організацій, діяльність яких спрямована на захист прав дитини³⁸.

Загалом кажучи, міжнародною правовою спільнотою напрацьовано низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах війни, зокрема, Женевські конвенції про захист жертв війни (1949 р.)³⁹; Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977 р.)⁴⁰; Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.); Конвенція міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.)⁴¹; Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.)⁴² та низка резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

На сьогодні Україна тісно співпрацює з Комітетом ООН по правах дитини – Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та представницьким органом Дитячого фонду ООН – Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), діяльність якої спрямована на вирішення проблем охорони здоров'я у світовому масштабі. Україна є також учасником Статуту ВООЗ з 3 квітня 1948 р. – Організації Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури (ЮНЕСКО). Проводиться тісна співпраця з Європейським Судом з прав людини щодо розгляду фактів злочинів росії щодо українських дітей⁴³.

Міжнародний досвід захисту прав дітей в умовах війни має великий потенціал для адаптації в українських реаліях. Світова спільнота розробила низку ефективних стратегій та механізмів, спрямованих на захист дітей під час воєн, які включають евакуацію, створення гуманітарних коридорів, медичну допомогу та психологічну підтримку, а також забезпечення права на освіту⁴⁴.

³⁸ Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 95. DOI 10.31733/2078-3566-2022-4-94-105

³⁹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнародний документ від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

⁴⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій : Міжнародний документ від 08.06.1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

⁴¹ Конвенція міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : Міжнародний документ від 17.06.1999 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text

⁴² Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁴³ Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 31. <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5>

⁴⁴ Nalyvaiko L., Lebedieva Y. Human reproductive rights: international standards, experience of Ukraine and Lithuania. *Modern scientific strategies of development*. 2022. S. 318–

Держава та міжнародні організації, такі як ООН⁴⁵, ЮНІСЕФ⁴⁶ та Червоний Хрест⁴⁷ прагнуть надати якнайбільше допомоги в умовах війни. Завдяки їхнім зусиллям організовується евакуація дітей з небезпечних регіонів, а також створюються безпечні місця для тимчасового проживання в безпечних зонах країни або за її межами⁴⁸.

В Україні реалізація подібних ініціатив також відбувалася, проте їхня ефективність часто ускладнювалася через порушення зобов'язань щодо припинення вогню, що обмежувало можливості повноцінної евакуації та захисту дітей. Міжнародний досвід демонструє, що успішне впровадження таких програм потребує не лише суворого дотримання міжнародно-правових норм, а й ефективного застосування механізмів відповідальності та тиску на сторони конфлікту, які порушують права дітей⁴⁹.

Захист прав дитини в умовах воєнного стану в Україні залишається складним та багатогранним завданням. У вирішенні цього питання зацікавлені практично усі свідомі люди, так як роль молодого покоління для майбутнього суспільства є визначальною. Незважаючи на наявність міжнародно-правових та національних механізмів, на практиці діти продовжують страждати від наслідків війни. Для забезпечення ефективного захисту їхніх прав необхідно вдосконалювати національні законодавчі та інституційні механізми; забезпечувати належне фінансування програм допомоги; покращувати координацію між державними та міжнародними організаціями; ефективно застосовувати міжнародні механізми захисту прав дітей, які являють собою частину міжнародних механізмів захисту прав людини⁵⁰.

336. URL : https://eo.kiev.ua/resources/zmist/zmist_mono_8_dev/Monograph_8-318-336.pdf
DOI 10.51587/9781-7364-13395-2022-008-318-336

⁴⁵ Організація Об'єднаних Націй. URL : <https://www.un.org>

⁴⁶ ЮНІСЕФ. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/>

⁴⁷ Товариство Червоного Хреста України. URL : <https://redcross.org.ua/>

⁴⁸ Ільченко І. М. Імплементція Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 311–318.

⁴⁹ Чернобук В. Захист прав дитини на тимчасово окупованих територіях України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 38–42. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195>

⁵⁰ Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2024. С. 217. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

В контексті нашого дослідження міжнародно-правові механізми доцільно класифікувати на дві основні групи: правотворчі та правореалізаційні⁵¹.

До правотворчих міжнародно-правових механізмів слід віднести декларації, конвенції та інші міжнародно-правові документи, які регулюють права дітей. На нормативному рівні основи захисту прав дітей вперше зафіксовані в Загальній декларації прав людини⁵², прийнятій Генеральною асамблеєю ООН у 1948 році. Результатом Декларації стало підписання пактів прав людини, в яких гарантуються рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб⁵³. Наступним актом Генеральної асамблеї щодо становища дитини в суспільстві є Декларація прав дитини 1959 року та Європейська соціальна хартія 1961 року⁵⁴, що містить низку положень, які безпосередньо стосуються захисту прав дітей.

Розглядаючи правореалізаційні механізми захисту прав дітей, слід зазначити, що серед них виділяють дві основні групи: конвенційні, судові і квазісудові. Конвенційні – це ті, які мають переважно політико-правовий характер та утворюються на підставі міжнародних договорів для контролю виконання державами-учасниками своїх зобов'язань за відповідною конвенцією⁵⁵.

До судових міжнародно-правових механізмів захисту прав дітей належать на універсальному рівні Міжнародний Суд ООН⁵⁶ та Міжнародний Кримінальний суд⁵⁷, на регіональному – Європейський Суд з прав людини⁵⁸ та Міжамериканський Суд з прав людини⁵⁹. До квазісудових належать Європейська комісія з прав людини⁶⁰ та Комітет

⁵¹ Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства : дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.

⁵² Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁵³ Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2013. № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>

⁵⁴ Європейська соціальна хартія : Міжнародний документ від 03.05.1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

⁵⁵ Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 824. С. 166. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_27.

⁵⁶ Міжнародний Суд ООН. URL : <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimi-organizacijami/mizhnarodnij-sud-onn>

⁵⁷ Міжнародний Кримінальний Суд. URL : <https://www.icc-cpi.int>

⁵⁸ Європейський Суд з прав людини. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/ukr>

⁵⁹ Міжамериканський Суд з прав людини. URL : <https://vue.gov.ua>

⁶⁰ Європейська комісія з прав людини. URL : <https://www.venice.coe.int>

Міністрів Ради Європи⁶¹. Не можна залишити без уваги найбільш впливову міжнародну організацію, одним із напрямків діяльності якої є захист прав дітей – ООН. Саме утворення ЮНІСЕФ (Дитячого фонду ООН) стало одним із перших результатів діяльності ООН.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що діяльність уповноважених суб'єктів державної влади та міжнародних організацій сконцентрована, насамперед, на забезпеченні захисту й відновленні прав дітей, що постраждали внаслідок війни: внутрішньо переміщених осіб; дітей, які залишилися на тимчасово окупованих територіях чи в районах активних бойових дій, а також тих, хто опинився за межами України. Разом з тим, для кожної дитини, що перебуває на території України, залишаються пріоритетними базові питання безпеки, створення належних умов для життя, доступ до медичної допомоги та якісної освіти. У цьому контексті особливого значення набуває не лише вдосконалення правового механізму захисту, але й формування комплексної державної політики, орієнтованої на практичне забезпечення реалізації прав та інтересів дитини. Важливо, щоб у складних життєвих обставинах кожна дитина відчувала всебічну підтримку держави та суспільства, що є показником рівня гуманності та цивілізованості країни.

2. Визначення місця проживання дитини в умовах збройного конфлікту: міжнародні стандарти та національна практика

Чільне місце в системі прав людини посідає право на безпеку. Безпека є не лише одним з прав, а фундаментальною умовою існування та розвитку людини, а її забезпечення – головним завданням держави.

Забезпечення прав дітей є одним з фундаментальних завдань будь-якої цивілізованої держави. А право дитини на безпеку, яке включає фізичний захист від насильства, моральне та психологічне благополуччя, доступ до соціальних та медичних послуг, є основою для її нормального розвитку, що має особливе значення в умовах воєнного стану⁶².

Як зазначають В. В. Сокуренько, Ю. О. Загуменна, О. Г. Юшкевич з початку збройної агресії росії проти України жодній українській дитині не вдалося уникнути порушення її фундаментальних прав, які гарантуються міжнародним правом та національним законодавством⁶³.

⁶¹ Комітет Міністрів Ради Європи. URL : <https://coe.mfa.gov.ua>

⁶² Пилипишина І. І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права. Вінниця: Донецький Національний університет імені Василя Стуса, 2025. С. 11.

⁶³ Сокуренько В. В., Загуменна Ю. О., Юшкевич О. Г. Особливості позасудового захисту прав дитини в умовах воєнного стану в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліха-Прес, 2024. С. 126. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

Збройна агресія росії призвела до системних, масштабних порушень основних фундаментальних прав дитини: права на життя, права на безпеку, права на освіту, права на сім'ю, права на збереження ідентичності, права на здоров'я та достатній життєвий рівень, права на психологічне благополуччя тощо. Порушення прав дитини під час воєнних дій знаходить прояв у травмуваннях та загибелі дітей, отриманні ними психологічних травм та розладів, втратах житла та майна, руйнуванні інфраструктури та обмеженні доступу дітей до отримання якісних послуг (освітніх, розвивальних, медичних, оздоровчих, психологічних та ін.).

В умовах воєнного стану в Україні, за масової евакуації та переміщення сімей з дітьми з населених пунктів, де ведуться активні бойові дії, значно зростають загрози життю та здоров'ю дітей, а також ризики зазнати різних форм жорстокого поводження, вчинення адміністративних чи кримінальних правопорушень щодо дітей, порушення інших їх прав⁶⁴.

Внаслідок активних бойових дій, ракетних атак, артилерійських обстрілів велика кількість дітей загинула та отримала поранення. За інформацією сайту «Діти війни»⁶⁵ станом на 5 вересня 2025 року з початку повномасштабного вторгнення російської федерації загинуло 652 дитини, 2145 дітей було поранено, 2190 дітей вважаються зниклими безвісти.

Відповідно до Спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпеченням прав дитини в умовах збройної агресії проти України «ПЕРЕОПИЛЕНІ» системними є примусові переміщення та депортація українських дітей до країни-агресора, що призводить до розірвання сімейних зв'язків та втрати національної ідентичності⁶⁶. За інформацією сайту «Діти війни» станом на 5 вересня 2025 року з початку повномасштабного вторгнення російської федерації підтверджено 19546 фактів депортації та/або примусового переміщення дітей⁶⁷. Хоча реальна кількість депортованих

⁶⁴ Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 599. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/139>

⁶⁵ Платформа «Діти війни» була створена Міністерством реінтеграції разом з Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>

⁶⁶ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпеченням прав дитини в умовах збройної агресії проти України «ПЕРЕОПИЛЕНІ». URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/pereopileni-sistemna-rosijska-politika-znishchennya-ukrayinskoyi-identichnosti-ditej-ombudsman-prezentuvav-specialnu-dopovid

⁶⁷ Платформа «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>

та примусово перемішених дітей є значно більшою, оскільки російська федерація не надає повних та достовірних даних та блокує доступ міжнародних організацій до окупованих українських територій. Кількість вивезених дітей може сягати сотень тисяч, проте ці цифри неможливо верифікувати.

Як зазначають А. М. Оксентюк та Л. А. Боровик, це свідчить про системну та цілеспрямовану природу порушень прав дитини, що мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, а також про катастрофічний вплив збройного конфлікту на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя цілого покоління українських дітей⁶⁸.

Воєнні дії в Україні негативно впливають на функціонування сім'ї та розвиток дитини. Необхідність захистити дітей, стала причиною вимушеної міграції великої кількості населення, переважно жінок та дітей. Масова евакуація населення із зон бойових дій призвела до вимушеного розділення українських сімей, внаслідок чого діти з матір'ю або родичами похилого віку виїхали у безпечні регіони або за кордон.

За даними опитувань соціологічної групи «Рейтинг», у березні-квітні 2022 р. 20 % дорослого населення країни змінило місце проживання⁶⁹. 44 % українців довелося тимчасово розділитися зі своєю сім'єю, найбільше таких (54 %) – на сході країни⁷⁰.

За даними Державної прикордонної служби, кількість вимушених емігрантів, переважно жінок та дітей, у 2022 році становила 3,2 млн; чисельність тих, хто вимушено змінив місце проживання в межах України, досягла 5,0-5,5 млн осіб⁷¹.

За даними Центру економічної стратегії, станом на кінець листопада 2024 року за кордоном залишається 5,2 млн українських біженців. 3,7 млн з них покинули Україну через західні кордони. Ще 1,3 млн українців, за даними ООН, стали біженцями в Росії чи Білорусі. Більшість українських біженців – це дорослі жінки. Станом на грудень 2024 року вони становили 44% усіх біженців за кордоном. Жінки з

⁶⁸ Оксентюк А. М., Боровик Л. А. Порушення фундаментальних прав дитини в умовах російсько-української війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 297.

⁶⁹ Дев'яте загальнонаціональне опитування: Соціально-економічні проблеми під час війни (квітень 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html

⁷⁰ Шосте загальнонаціональне опитування: Адаптація українців до умов війни (березень 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_mar_2022.html

⁷¹ Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 37–42.

дітьми залишаються найбільшою групою українських переселенців. На грудень 2024 року діти складали 29% всіх біженців⁷².

За даними дослідження компанії 4Service та Всеукраїнського фонду «Благополуччя дітей», які провели у 2025 році перший в Україні комплексний аналіз впливу тривалої розлуки на психоемоційний стан родин із дітьми, 52% українських сімей зараз живуть окремо. Здебільшого – через евакуацію жінок і дітей за кордон або до безпечніших регіонів⁷³.

Щодо інформації про кількість українських дітей, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, така відсутня. Моніторинг дотримання українського законодавства в сфері захисту прав дітей територіях таких регіонів України не проводиться⁷⁴.

Як зазначає Л. Слюсар, війна загострила проблеми української сім'ї і спровокувала нові проблеми і ризики. Наслідком повномасштабної війни є деформація шлюбносімейної структури населення (зростання кількості овдовілих, дітей-сиріт, самотніх людей похилого віку) та загострення низки наявних і раніше проблем: проблем бідності, соціального сирітства, нестабільності шлюбу, гендерного насильства⁷⁵.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право на регулярні особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками. Дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом. Батьки, інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після реалізації нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання⁷⁶.

Проблеми визначення місця проживання дитини під час дії правового режиму воєнного стану є надзвичайно актуальними, оскільки збройна агресія росії порушує звичний уклад та створює нові виклики для сімей.

⁷² Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

⁷³ Якобчук А. Половина українських родин живе порізно: дослідження про вплив війни на сім'ї та дітей. URL: Джерело: <https://slovoproslovo.info/polovyna-ukrainskyh-rodyn-zhyve-porizno-doslidzhennya-pro-vplyv-viyny-na-sim-i-ta-ditey>

⁷⁴ Щебетун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 34.

⁷⁵ Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 9. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>

⁷⁶ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Визначення місця проживання дитини має подвійне значення: з одного боку, право дитини на місце проживання є одним із елементів фундаментального права дитини на проживання, зокрема із батьками, з іншого – місце проживання являє собою важливий атрибут ідентифікації особи [5, с. 362]⁷⁷.

Сімейний кодекс України у ст. 160 регулює право батьків на визначення місця проживання дитини в залежності від віку останньої. Зокрема, місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

В умовах воєнного стану роздільне проживання батьків часто стає причиною спорів щодо визначення місця проживання дитини. Відповідно до ст. 161 Сімейного кодексу України суперечки між батьками, які не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом⁷⁸.

Зазначена стаття визначає перелік обставин, які з'ясовує суд у справі щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Це: ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення⁷⁹.

У постанові від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17 Верховний Суд зауважив: «Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають врахувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування»⁸⁰.

Приймаючи рішення про визначення місця проживання малолітньої дитини, суд повинен виходити із забезпечення найкращих інтересів

⁷⁷ Focsa T. The Procedural Practices of Establishing the Child's Residence in the Republic of Moldova. In A. Sandu, T. Ciulei, & A. Frunza (Eds.), *Logos Universality Mentality Education Novelty*, vol. 15. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 355–362). Future Academy. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2016.09.46>

⁷⁸ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁷⁹ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁸⁰ Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105207>

дитини (преамбула до Закону України «Про охорону дитинства»⁸¹). Стаття 7 Сімейного кодексу України також вказує, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини (ч. 8). Крім цього сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (ч. 9)⁸².

Тобто право батьків на визначення місця проживання має обмежений характер і залежить від принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини». Як зазначає А. М. Аніщенко, право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від прав та інтересів самої дитини⁸³.

Європейський суд з прав людини вказав (рішення у справі «Хант проти України» від 7 грудня 2006 р.), що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини⁸⁴.

Під час розгляду справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах⁸⁵.

Що ж розуміють під найкращими інтересами дитини? Відповідь на це питання дає ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»⁸⁶. Це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити.

⁸¹ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁸² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁸³ Аніщенко К. М. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 125. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/28>

⁸⁴ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text

⁸⁵ Постанова Верховного Суду від 14 вересня 2022 р у справі № 466/1017/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390498>

⁸⁶ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Як зазначає К. М. Аніщенко, найкращі інтереси дитини стосуються функціонального стану сімейних відносин, безпеки проживання (наявність місця проживання в окупованій зоні, на території бойових дій, екологічного стану та ін.), наявності стабільного проживання (титул володіння житлом батьків, дитини), відповідність житла санітарно-технічним вимогам, засадам адекватності⁸⁷.

Слід погодитися з думкою А. О. Мінченка, що «якнайкраще забезпечення інтересів дитини» – це категорія, яка все одно залишає досить широку можливість вибору судом способів вирішення спору⁸⁸. Судові засідання часто перетворюються на поле для змагання, де сторони намагаються переконати суд, представляючи власні інтереси як «найкращі інтереси дитини».

Принцип «найкращих інтересів дитини» отримав повну підтримку у судових рішеннях, зокрема Європейського Суду з прав людини. У справі «Мамчур проти України» Європейський Суд з прав людини вказав, що при визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним⁸⁹.

Вирішуючи спір про визначення місця проживання малолітньої дитини Верховний Суд у постанові від 04 серпня 2021 року визначив базові елементи, які підлягають врахуванню при з'ясуванні найкращих інтересів дитини. Це погляди дитини, її індивідуальність, збереження сімейного оточення і підтримання відносин, піклування, захист і безпека, вразливе положення, право дитини на здоров'я, право на освіту⁹⁰.

Судам передусім потрібно впевнитися, що саме той з батьків, на чию користь буде прийнято рішення, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку»⁹¹.

⁸⁷ Аніщенко К. М. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 126. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/28>

⁸⁸ Мінченко А. О. Визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. *Південноукраїнський правничий журнал*. 2019. № 2. С. 72. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.2-16>

⁸⁹ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мамчур проти України» від 16 серпня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

⁹⁰ Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478>

⁹¹ Постанова Верховного Суду від 1 березня 2023 року у справі № 643/16285/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364439>

Слід врахувати, що чоловік та дружина мають рівні сімейні права та обов'язки. Це підтверджується положеннями ст. 51 Конституції України, відповідно до якої кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї⁹².

Стаття 7 Сімейного кодексу України у ч. 6 зазначає, що жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Це положення деталізується у ст. 54 цього ж кодексу, а саме: «усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно на засадах рівності». При чому, «дружина, чоловік мають право протиставитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї»⁹³.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці⁹⁴.

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (ратифікована постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII) зазначає, що держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування⁹⁵.

Приймаючи рішення про визначення місця проживання дитини, національні суди часто стають на бік матері виключно за ознакою статі. І цьому є формальне пояснення, оскільки Декларація Організації Об'єднаних Націй прав дитини 1959 року у принципі 6 акцентує увагу, що малолітня дитина не має розлучатися зі своєю матір'ю, за винятком випадків наявності виняткових обставин: «Дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові та розуміння. Вона має, якщо це можливо, зростати в піклуванні та під відповідальністю своїх батьків, у будь-якому разі – в атмосфері любові

⁹² Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁹³ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁹⁴ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁹⁵ Конвенція ООН про права дитини, ухвалена резолюцією 44/25 від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім випадків, коли є виняткові обставини, не має розлучатися зі своєю матір'ю»⁹⁶.

Існування «презумпції на користь матері» в питаннях виховання дитини, якою зловживали національні суди, є неприпустимим. Однак, на думку А. О. Мінченка, за рівного положення батька та матері, забезпеченням якнайкращих інтересів малолітньої дитини буде невідривність її відносин із матір'ю⁹⁷.

Сімейний кодекс України містить норму, яка є перешкодою для передачі малолітньої дитини одному з батьків при вирішенні спору щодо місця її проживання. Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини (ч. 2 ст. 161 Сімейного кодексу України)⁹⁸.

При розгляді справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. Такі міркування висловив Верховний Суд у постанові від 1 березня 2023 року (справа № 643/16285/20)⁹⁹. Проте під час дії правового режиму воєнного стану цього не достатньо.

Як зазначають Т. З. Гарасимів та Ю. Ю. Ліщинська дитина не повинна опинятися в умовах, які можуть загрожувати її фізичному та психічному здоров'ю. Тому, серед інших важливих факторів, судам необхідно враховувати безпекову ситуацію та обмеження, пов'язані з бойовими діями і їх наслідками¹⁰⁰.

⁹⁶ Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

⁹⁷ Мінченко А. О. Визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. *Південноукраїнський правничий журнал*. 2019. № 2. С. 72. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.2-16>

⁹⁸ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁹⁹ Постанова Верховного Суду від 1 березня 2023 року у справі № 643/16285/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364439>

¹⁰⁰ Гарасимів Т. З. та Ліщинська Ю. Ю. Визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 86: частина 2. С. 68. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.10>

Дитина не може бути залишена у небезпечній для її фізичного та психічного здоров'я ситуації¹⁰¹. З огляду на введення воєнного стану в Україні поняття «найкращі інтереси дитини» має включати безпековий елемент¹⁰².

Верховний Суд у постанові від 09 лютого 2023 року (справа № 753/572/20) вказав, що з огляду на введення воєнного стану в Україні, при вирішенні спорів, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя. Суд касаційної інстанції погодився з висновком суду апеляційної інстанції про відмову батькові у позові, пославшись на те, що суд апеляційної інстанції врахував інтереси дитини, її думку (небажання повертатися в Україну), а також безпеку проживання дитини з матір'ю на території Румунії. Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції, що позивач не надав достатніх належних та допустимих доказів на підтвердження необхідності визначення місця проживання дитини з батьком в Україні з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами і бажаннями її батьків, а також, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатись з матір'ю в Румунії.

Верховний Суд, враховучи норми Конвенції про права дитини щодо забезпечення її якнайкращих інтересів та безпеки і права на життя, введення в Україні воєнного стану, перебування дитини з матір'ю в Румунії, бажання самої дитини, який виповнилося 11 років на час ухвалення оскаржуваного рішення, дійшов висновку про обґрунтованість рішення суду апеляційної інстанції щодо недоведеності позовних вимог та відсутності підстав для задоволення позову про визначення місця проживання дитини з батьком в Україні.

Доводи касаційної скарги, що дитина тривалий час проживала разом з батьком, який безпосередньо займався його розвитком та вихованням, навчальний заклад, який відвідує дитина з 2018 року знаходиться поруч з місцем проживання, і тому немає поважних підстав для зміни місця її проживання, на думку Верховного Суду, є безпідставними, оскільки відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на всій території України введено воєнний стан, і внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли

¹⁰¹ Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини під час дії воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 2. С. 67. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.10>

¹⁰² Кучер В. О. Захист прав та забезпечення безпеки в умовах воєнного стану: визначення місця проживання дитини. *Наукові перспективи*. 2024. № 2. С. 1153. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1147-1157](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1147-1157)

21 квітня 2022 року матір разом з сином виїхали до Румунії, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з мамою в Румунії, що не заперечував і позивач¹⁰³.

У іншій справі № 760/31518/21 Верховний Суд у постанові від 14 червня 2023 року також звернув увагу, що з огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя. Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі¹⁰⁴.

Однак слід погодитися з думкою Є. В. Синельникова про те, що сам факт запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків, зокрема з тим, який проживає за межами України¹⁰⁵.

ВИСНОВКИ

Міжнародна спільнота надає значної ваги питанням захисту прав дітей, що підтверджується наявністю широкого кола правотворчих і правореалізаційних механізмів. Водночас, незважаючи на їх розвиток та активне функціонування, у цій сфері продовжує зберігатися комплекс невирішених проблем, зумовлених як глобальними викликами, так і специфікою сучасної української реальності.

Забезпечення прав та свобод дітей під час дії правового режиму воєнного стану – складне завдання, що вимагає комплексних рішень. В умовах збройної агресії росії, Україна має вжити всіх можливих заходів для їх захисту. Цей захист включає як створення законодавчої бази, так і практичне впровадження відповідних механізмів через ефективну роботу державних органів, соціальних служб та міжнародне співробітництво.

Національне законодавство України містить належну кількість нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав

¹⁰³ Постанова Верховного Суду від 09 лютого 2023 року у справі № 753/572/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>

¹⁰⁴ Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111553907>

¹⁰⁵ Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини під час дії воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 2. С. 67. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.10>

дітей, але її фактична реалізація в умовах воєнного стану стикається з суттєвими обмеженнями.

За даними Гельсінської спілки сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту¹⁰⁶.

Для забезпечення ефективного захисту їхніх прав необхідно вдосконалювати національні законодавчі та інституційні механізми; забезпечувати належне фінансування програм допомоги; покращувати координацію між державними та міжнародними організаціями; ефективно застосовувати міжнародні механізми захисту прав дітей, які являють собою частину міжнародних механізмів захисту прав людини.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України в сфері захисту прав дітей є системне вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема, через імплементацію норм європейського та міжнародного права.

Принцип рівності прав батьків у поєднанні з пріоритетом інтересів дитини має стати основою для судових рішень у спорах про її місце проживання. При наявності потреби визначення місця проживання дитини суди повинні керуватися пріоритетом найкращих інтересів дитини, об'єктивними чинниками та уникати застосування поверхневої оцінки життєвих ситуацій. Саме визначення місця проживання малолітньої дитини чи його зміна не може носити суто формальний характер, навпаки мусить відображати сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан, оскільки сімейні відносини характеризуються множинністю та різноманітністю, що унеможливорює приведення кожної окремої ситуації до загального правила.

У теперішніх умовах безпека дитини має стати визначальним фактором у спорах про визначення її місця проживання. Якщо раніше побутові умови були лише одним із багатьох критеріїв, то сьогодні безпечне середовище є найважливішим пріоритетом.

При вирішенні спору між батьками про місце проживання дитини в умовах воєнного стану, обставини, пов'язані з безпекою дитини та наслідками бойових дій, мають істотне значення та повинні бути вивчені і оцінені судом. Чинник безпеки стає визначальним і домінує над усіма іншими, навіть над особистою прихильністю дитини до одного з батьків та її бажаннями. Основна мета – максимально захистити дитину від ризиків, пов'язаних з воєнними діями, забезпечити стабільність, доступ до базових послуг та її психологічний комфорт.

¹⁰⁶ Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Бущенко. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К.: КИТ, 2016. С. 28.

АНОТАЦІЯ

Розділ монографії присвячено комплексному аналізу національного законодавства та актів міжнародного права у сфері захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту. Дослідження складається з двох підрозділів, кожен з яких детально розглядає різні аспекти даної проблематики.

Перший підрозділ аналізує правові механізми захисту прав дітей в умовах війни. Визначено, що для ефективного захисту прав дітей необхідно вдосконалювати національні законодавчі та інституційні механізми, покращувати координацію між державними та міжнародними організаціями, ефективно застосовувати міжнародні способи захисту прав дітей. Крім цього одним із пріоритетних напрямів державної політики України в сфері захисту прав дітей має стати системне вдосконалення національних нормативно-правових актів, зокрема, через імплементацію норм європейського та міжнародного права.

Другий підрозділ присвячено дослідженню особливостей судового порядку визначення місця проживання дитини в умовах збройного конфлікту. Принцип рівності прав батьків у поєднанні з пріоритетом інтересів дитини має стати основою для судових рішень у спрах про її місце проживання. Зроблено висновок, що у теперішніх умовах безпека дитини має стати визначальним фактором у спрах про визначення її місця проживання. Основна мета – максимально захистити дитину від ризиків, пов'язаних з воєнними діями, забезпечити стабільність, доступ до базових послуг та її психологічний комфорт.

Таким чином, розділ монографії містить всебічний аналіз правового регулювання механізмів захисту прав дітей та особливостей визначення місця проживання дитини під час дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій: Міжнародний документ від 08 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

4. Європейська соціальна хартія : Міжнародний документ від 03 травня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

6. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

7. Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : Міжнародний документ від 17 червня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

9. Конвенція ООН про права дитини, ухвалена резолюцією 44/25 від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

10. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17 липня 1998 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

11. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

13. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року. № 2235-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

14. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 року. № 2811-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

15. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

16. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

17. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21 січня 1994 року. № 3857-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

18. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

19. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18 листопада 2004 року № 2195-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>

20. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

21. Деякі питання Державної служби у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2023 року. № 1048. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text>

22. Положення Про Департамент моніторингу додержання прав дитини Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 10 липня 2023 року. URL : <https://ombudsman.gov.ua>

23. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text

24. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мамчур проти України» від 16 серпня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

25. Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478>

26. Постанова Верховного Суду від 09 лютого 2023 року у справі № 753/572/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>

27. Постанова Верховного Суду від 1 березня 2023 року у справі № 643/16285/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364439>

28. Постанова Верховного Суду від 14 вересня 2022 року у справі № 466/1017/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390498>

29. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111553907>

30. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105207>

31. Focsa T. The Procedural Practices of Establishing the Child's Residence in the Republic of Moldova. In A. Sandu, T. Ciulei, & A. Frunza (Eds.), *Logos Universality Mentality Education Novelty*, vol. 15. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 355–362). Future Academy. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2016.09.46>

32. Nalyvaiko L., Lebedieva Y. Human reproductive rights: international standards, experience of Ukraine and Lithuania. *Modern scientific strategies of development*. 2022. S. 318–336. URL : <https://eo.kiev.ua/resources/zmist/>

zmist_mono_8_dev/Monograph_8-318-336.pdf DOI : 10.51587/9781-7364-13395-2022-008-318-336

33. Аніщенко К. М. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 124-128. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/28>

34. Василенко В. М., Яценко В. П. Щодо реалізації механізму захисту прав дитини в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліґа-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

35. Волкова І. І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. 2021. № 14. С. 105–112. <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.014>

36. Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 598-600. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/139>

37. Ганенко І. С. Нормативно-правова основа захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліґа-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

38. Гарасимів Т. З. та Ліщинська Ю. Ю. Визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 86: частина 2. С. 65-70. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.10>

39. Дев'яте загальнонаціональне опитування: Соціально-економічні проблеми під час війни (квітень 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_sotsialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html

40. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Бушенка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К.: КИТ, 2016. 82 с.

41. Ільченко І. М. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 311–318.

42. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 2. С. 66–71. <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

43. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. К.: «Правова єдність», 2008. 350 с.

44. Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 29–36. <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5>

45. Кучер В. О. Захист прав та забезпечення безпеки в умовах воєнного стану: визначення місця проживання дитини. *Наукові перспективи*. 2024. № 2. С. 1153. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1147-1157](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1147-1157).

46. Лавренко Д. О. Значення юридичної конструкції як засобу юридичної техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 56–60. <https://doi.org/10.24144/2788 6018.2023.03.10>.

47. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41–45. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.7>

48. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 37–42.

49. Мінченко А. О. Визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. *Південноукраїнський правничий журнал*. 2019. № 2. С. 69–72. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.2-16>

50. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-94-105

51. Оксентюк А. М., Боровик Л. А. Порухення фундаментальних прав дитини в умовах російсько-української війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 294–297.

52. Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2010. 24 с.

53. Пилипишина І. І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права. Вінниця: Донецький Національний університет імені Василя Стуса, 2025. 207 с.

54. Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини під час дії воєнного

стану. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 2. С. 64-69. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.10>

55. Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2015. № 824. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_27.

56. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2001. 656 с.

57. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 3-20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>

58. Сокуренько В. В., Загуменна Ю. О., Юшкевич О. Г. Особливості позасудового захисту прав дитини в умовах воєнного стану в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліґа-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

59. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпеченням прав дитини в умовах збройної агресії проти України «ПЕРЕОПИЛЕНІ». URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/pereopileni-sistemna-rosijska-politika-znischchennya-ukrayinskyi-identichnosti-ditej-ombudsman-prezentuvav-specialnu-dopovid

60. Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Захист прав дитини в умовах військового стану : Колективна монографія*. Львів – Торунь : Ліґа-Прес, 2024. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/330>

61. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Електронний журнал Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>

62. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

63. Чернобук В. Захист прав дитини на тимчасово окупованих територіях України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 38–42. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195>

64. Чернобук В. В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та українські реалії. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 1291–1294. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195>.

65. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства : дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.

66. Шосте загальнонаціональне опитування: Адаптація українців до умов війни (березень 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_a_daptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html

67. Щебетун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33-37.

68. Якобчук А. Половина українських родин живе порізно: дослідження про вплив війни на сім'ї та дітей. URL: Джерело: <https://slovoproslovo.info/polovyna-ukrainskyh-rodyn-zhyve-porizno-doslidzhennya-pro-vplyv-viyny-na-sim-i-ta-ditey>

Інформація про авторів:
Кучер Віталій Орестович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна

Мельник Надія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна